

Фрідріх Ніцше

ТАК КАЗАВ ЗАРАТУСТРА

КНИЖКА ДЛЯ ВСІХ І НІ ДЛЯ КОГО

Частина перша

Переднє слово Заратустри

1

Коли Заратустрі минуло тридцять, покинув він свою батьківщину й озеро своєї батьківщини і подався в гори. Тут він тішився духом своїм і самотністю, і десять років це його не гнітило. Та зрештою змінилося його серце, і якось він прокинувся на зорі, став перед сонцем і сказав йому:

— О велике світило! Чи було б ти щасливе, якби не мало кому світити?

Десять років устаєш ти над мою печерою. Та якби не я і не мої орел та змія, тобі набридло б і світло твоє, і шлях твій.

Проте ми щоранку чекали на тебе, вбирали щедроти твої і благословляли тебе.

Поглянь! Я переповнився мудрістю, мов бджола, що назбирала надто багато меду, мені потрібні руки, які тяглися б до мене.

Я хотів би дарувати і роздавати, поки мудрі серед людей знову зрадіють своїй глупоті, а бідні —

своєму багатству.

Для цього я маю зійти вниз, як робиш щовечора ти, коли заходиш за море й несеш своє сяйво на той бік, о щедротне світило!

Як і ти, я повинен зайти, загинути, як кажуть про це люди, до яких я хочу спуститися.

То благослови ж мене, о спокійне око, що споглядаєш без заздрощів навіть найбільше щастя!

Благослови повний по вінця келих, щоб волога золотом потекла з нього й понесла по всіх усядах відблиск твоєї радості!

Поглянь! Цей келих прагне спорожніти, а Заратустра хоче знову стати людиною.

Так почалася загибель Заратустри.

2

Заратустра зійшов самотою з гір, і ніхто йому не трапився назустріч. Та коли він вступив у ліси, перед ним постав несподівано старець, що покинув свою святу оселю, шукаючи в лісі коріння. І мовив старий до Заратустри:

— Знаю я цього подорожнього — кілька років тому він уже тут проходив. Заратустра було ім'я його, але він змінився.

Тоді ніс ти свій попіл на гору — невже хочеш тепер понести свій вогонь у долини? Не боїшся, що палія покарають?

Так, я впізнаю Заратустру. Чистий погляд у нього, і на устах його нема осоруги. Чи не тому іде він, неначе танцює?

Заратустра змінився, дитиною став Заратустра, прокинувся Заратустра, — що ж тобі треба поміж послулих?

Мов серед моря, ти жив у самотині, і море гойдало тебе. Ой, леле, ти хочеш ступити на суходіл? Ой, леле, ти хочеш знову сам нести своє тіло?

Відповів Заратустра:

— Я люблю людей.

— А навіщо ж, — сказав святий, — подався в ліси і пустелю я? Хіба не тому, що занадто любив людей?

Тепер я люблю Бога — а людей не люблю. Людина для мене надто недосконала. Любов до людини вбила б мене.

Відповів Заратустра:

— Що я казав про любов! Я несу людям дарунок!

— Не давай їм нічого, — промовив святий, — краще візьми в них дещицю й неси разом з ними — це буде їм найбільша втіха, якщо тільки ти й сам тим потішишся!

А якщо хочеш їм дати, то давай тільки милостиню, і нехай вони самі її просять!

— Ні, — відповів Заратустра, — милостині я не подаю. Я для цього не досить бідний.

Святий засміявся з Заратустри й сказав йому так:

— Що ж, гляди, щоб вони прийняли від тебе твої скарби. Люди не довіряють самітникам і не вірять, що ми приходимо дарувати.

Наші кроки на вулицях лунають для них надто самотньо. І коли вночі, лежачи в ліжках, вони почують людину, що вже ходить, коли ще й сонце не встало, то, мабуть, питають себе: куди цей злодій скрадається?

Не йди до людей, залишайся в лісі! Іди вже краще до звірів! Чому ти не хочеш бути таким, як я, — ведмедем серед ведмедів, птахом серед птахів?

— А що робить святий у лісі? — запитав Заратустра.

Відповів святий:

— Я складаю пісні і співаю їх, і коли я складаю пісні, я сміюся, і плачу, й мугичу. Так славлю я Бога.

Співом, плачем, сміхом і мугиканням я славлю Бога, який є моїм Богом. А що ти несеш у дарунок нам?

На ці слова Заратустра вклонився святому й сказав:

— Що ж я вам дам!?! Дозвольте мені звідси швидше піти, щоб я не взяв чогось у вас!

Так розійшлися вони, старий чоловік і молодший, і кожен сміявся, як сміються діти.

Та коли Заратустра опинився сам, то промовив

до свого серця:

— Буває ж таке! Цей святий старець ще не почув у своєму лісі, що Бог помер!

3

Коли Заратустра прийшов до сусіднього міста, що лежало під лісом, то побачив на базарі багато людей — їм обіцяли показати канатоходця. І Заратустра мовив людям таке:

— Я скажу вам, хто така надлюдина. Людина — це те, що треба подолати. Що ви зробили, аби її подолати?

Всі істоти досі створювали щось вище від себе, а ви хочете завернути назад цю потужну течію і скоріше ладні вернутися до звіра, ніж подолати людину?

Що для людини мавпа? Посміховище або нестерпний сором. І тим самим має бути людина для надлюдини — посміховищем або нестерпним соромом.

Ви пройшли шлях від хробака до людини, та хробачого у вас ще залишилося чимало. Колись ви були мавпами, але й досі у вас більше мавпячого, ніж у будь-яких мавп.

Навіть наймудріші з вас — це лише суперечність і суміш рослини й химери. Та хіба я кажу вам ставати химерами чи рослинами?

Ось що скажу я вам про надлюдину!

Надлюдина — це сенс світу. І нехай ваше жадання скаже: хай надлюдина стане сенсом світу!

Заклинаю вас, брати мої, лишайтесь вірні світові й не вірте тим, хто вам каже про понадземні надії! То отруйники — байдуже, знають вони про це чи ні.

Ті вмирущі й самі отруєні зневажають життя, від них уже навіть стомилася земля. Тож нехай вони згинуть!

Колись хула Богові була найбільшою хулою, але Бог помер, а з ним померли й богохульники. Тепер найжахливіший злочин — хулити світ і шанувати нутро незбагненого глибше, ніж сенс світу!

Колись душа дивилась на тіло зневажливо — і зневага тоді була в найбільшій повазі; душа прагла бачити тіло худим, гидким, голодним. Так вона думала звільнитися від тіла і від світу.

О, ця душа сама ще була худа, гидка й голодна — і жорстокість була її втіхою!

Але й тепер ще, брати мої, скажіть мені: що сповіщає вашому тілу про вашу душу? Хіба ваша душа — не вбогість, не бруд і не жалюгідне вдоволення?

Воістину, людина — брудний потік. Треба бути морем, щоб прийняти в себе брудний потік і не стати занечищеним.

Дивіться, я розкажу вам про надлюдину: вона і є це море, і в ньому може втопитись ваша велика зневага.

Що те найвище, чого ви могли б зазнати? Це — година великої зневаги. Година, коли навіть власне щастя вам стане огидним, — огидним, як і ваш розум і ваші чесноти.

Година, коли ви скажете: «Що мені власне щастя! Воно — вбогість, бруд і жалюгідне вдоволення! Моє щастя повинно себе виправдовувати!»

Година, коли ви скажете: «Що мені власний розум! Хіба він домагається знань, як лев поживи? Він — убогість, бруд і жалюгідне вдоволення!»

Година, коли ви скажете: «Що мені власні чесноти! Вони ще не спонукали мене до шаленства. Як я стомився від свого добра і зла! Все це — вбогість, бруд і жалюгідне вдоволення!»

Година, коли ви скажете: «Що мені власна справедливість! Я не бачу, що я — жар і вугілля. А справедливий — це той, що весь жар і вугілля!»

Година, коли ви скажете: «Що мені власне співчуття! Хіба співчуття — не хрест, на якому розпинають того, хто любить людей? Та моє співчуття — не розпинання».

Чи ви вже казали так? Чи ви вже волали так? Ох, якби я почув ваші воання!

Не гріх ваш — а невибагливість волає до небес,

ваша неситість навіть до гріха волає до небес!

Де ж та блискавка, що лизнула б вас своїм язиком? Де те шаленство, яке вам слід прищепити?

Дивіться, я розкажую вам про надлюдину: вона і є та блискавка, вона — те шаленство...

Так промовляв Заратустра, але тут з юрби хтось крикнув:

— Ми вже наслухались про канатоходця, тепер покажіть його!

І всі люди засміялися з Заратустри. А канатоходець, гадаючи, що йдеться про нього, взявсь до роботи.

4

Дивився Заратустра на людей і дивувався. А тоді він сказав так:

— Людина, — це линва, напнута між звіром і надлюдиною, — линва над прірвою.

Небезпечно ступати на линву, небезпечно йти по ній, небезпечно озиратися, небезпечно від страху здригнутися й зупинитись.

Велич людини в тому, що вона міст, а не мета, і любити людину можна тільки за те, що вона — перехід і загибель.

Я люблю тих, котрі живуть не інакше, як приречені на загибель: адже вони ступають по линві.

Я люблю тих, хто вмiє глибоко зневажати:

адже вони вміють глибоко шанувати, вони — стріли, що прагнуть до іншого берега.

Я люблю не тих, хто насамперед шукає за зірками підстави загинути чи стати жертвою, а тих, хто жертвує себе світові, щоб світ колись належав надлюдині.

Я люблю того, хто живе задля пізнання і хто прагне пізнавати, щоб колись постала надлюдина. Отже того, хто прагне своєї загибелі.

Я люблю того, хто працює і винаходить, щоб збудувати дім надлюдині й підготувати для неї землю, тварин і рослини, — того, хто прагне своєї загибелі.

Я люблю того, хто любить свою чесноту, бо чеснота — це жадання загибелі, стріла, що прагне до іншого берега.

Я люблю того, хто не лишає собі ні краплини духу, а прагне бути тільки духом своєї чесноти, — бо так він як дух ступає мостом.

Я люблю того, хто поривається до чесноти, знаходячи в ній погибель: адже він прагне жити тільки заради чесноти, інше життя відкидає.

Я люблю того, хто не хоче мати забагато чеснот. Одна чеснота — це більша чеснота, ніж дві, бо вона більший вузол, на якому тримається погибель.

Я люблю того, хто розтринькує свою душу, не сподівається подяки й не віддячує сам, — бо він

завжди дарує і не прагне себе шкодувати.

Я люблю того, хто соромиться, коли йому випадає щасливий жереб, і хто питає себе: «Чи не шахрюю я в грі?» Бо він прагне погібелі.

Я люблю того, хто попереду своїх вчинків розкидає золоті слова і робить завжди більше, ніж обіцяє, — бо він прагне своєї загибелі.

Я люблю того, хто виправдовує тих, що прийдуть, і прощає тих, що пішли, — бо прагне смерті від сучасників.

Я люблю того, хто карає свого Бога, позаяк його любить, — бо він має загинути від Божого гніву.

Я люблю того, в кого душа й у ранах глибока, і хто може загинути від малої пригоди, — так охоче ступає він через міст.

Я люблю того, в кого душа така повна, що він забуває про себе й усотує все навколишнє, — і воно стає йому погібеллю.

Я люблю того, хто вільний духом і вільний серцем, — бо голова в нього — тільки нутрощі його серця, а серце веде його до загину.

Я люблю всіх, що, мов важкі краплини, падають поодиноці з темної хмари, навислої над людиною, — вони провіщають блискавку й гинуть як передвісники.

Дивіться, я передвісник блискавки і важка краплина із хмари, але ім'я тої блискавки —